

Dubravka Težak**MORNARSKA PISMA
BOŽIDARA MAŽURANIĆA**

dr. Dubravka Težak, Filozofski fakultet, Zagreb, pregledni članak, Ur.: 11. listopada 1991.

UDK: 886.2:929 Mažuranić, Božidar

Tekst upoznaje čitaocima još neobjavljenim i javnosti nepoznatim putopisom Božidara Mažuranića, unuka Ivana Mažuranića. Nakon kratkog životopisa navode se mjesta koja je B. Mažuranić obišao ploveći godinu dana (1. 5. 1900 – 16. 8. 1901) kao kadet na austrougarskom brodu. B. Mažuranić je vodio dnevnik u obliku pisama što ih je slao svojoj obitelji. Izabrani su odlomci iz dnevnika iz kojih je vidljivo kako B. Mažuranić proživljava poznanstva koja stječe na putovanju, nove predjele, neobične prirodne pojave i umjetnost drugih kultura. Putopis je zanimljiv jer je pisan u formi mornarskih pisama, predstavlja vjerodostojan dokument o nekim krajevima svijeta sa samoga početka stoljeća, sadrži mnogo elemenata avanturističke literature, a jezične savjete autoru je davala sestra Ivana Brlić-Mažuranić.

Nakon stote obljetnice smrti Ivana Mažuranića dobro je sjetiti se i njegovih potomaka koji su svojim djelom zadužili hrvatsku povijest. Izuzetno plodna dinastija Mažuranića potječe iz Novog Vinodolskog, a prezimenu je korijen u imenu biljke mažurane, korisne i kao začim i kao lijek. A mnogi iz te obitelji bili su i lijek i začim hrvatskoj književnosti, jeziku i politici.

Jedno je od velikih imena književne dinastije Mažuranić – Ivana Brlić-Mažuranić koja je hrvatskoj dječjoj književnosti podarila nekoliko dragulja: Priče iz davnine, Čudnovate zgode šegrta Hlapića i Jaša Dalmatin potkralj Gadžerata. U svojim je sjećanjima zabilježila i ovo: »A jednom je moj brat Božidar igrajući se, provukao glavu kroz željeznu ogradu i više se nije mogao izvući. Bilo je plača i kuknjave. Djed Ivan mu je mirno prišao i svojim jakim rukama, premda su mu tad bile 72 godine, rastavio rešetke, pomilovao unuka po glavi i vratio se u svoju sobu.«

O tome njezinu bratu čiju radoznalost i nemirnu dušu nikakve ograde nisu mogle zaustaviti, malo tko zna, a ipak se i on vrlo aktivno bavio politikom, slikanjem i pisanjem.

Božidar ili Darko, kako su ga u krugu obitelji zvali, rodio se u Karlovcu 1879. godine. Kao osamnaestogodišnjak stupio je u austrougarsku pomorsku akademiju. Uoči prvoga svjetskog rata premjestili su ga u novoosnovanu austrougarsku avijaciju pa je postao jednim od prvih njenih pilota. Za vrijeme rata služio je kao avijatičar, ali izgleda da ga je plavetnilo i prostranstvo mora više privlačilo od plavetnila i prostranstva neba pa se nakon rata vraća moru. 1919. godine stupa u službu admirala Sir Ernesta Troubridgea, koji je bio u službi Britanske dunavske flote. Kada je Bela Kun osvojio vlast u Mađarskoj, saveznici šalju ultimatum u Budimpeštu tražeći oslobođenje savezničkih (engleskih i francuskih) garnizona. Mažuranić je kao zapovjednik dvaju monitora pratio brod koji je nosio ultimatum. Kad su se

brodovi približili gradu, mađarski su komunisti otvorili vatru i Mažuranić je u tom okršaju ranjen u nogu. Engleski i francuski brodovi ostali su zarobljeni, a Mažuranić se sa svojim monitorima noću uspio probiti. Liječnici su mu htjeli amputirati nogu, ali on nije dopustio i za osam mjeseci rana je usprkos najcrnijim prognozama zacijelila. Zatim je postao adutant kralja Aleksandra. Nakon 1926. povlači se iz javnog života i odlazi u Pariz, gdje se bavi slikarstvom. Tamo ostaje deset godina, a onda se opet vraća na vojnu i političku scenu. Jugoslavenski princ regent Pavao šalje ga 1937. kao specijalnoga glasnika generalu Francu u Burgos. Kada je izbio rat, 1939, bio je angažiran na sličnom zadatku u Francuskoj. 1941. kada je kralj Petar našao azil u Britaniji, postao je revizorom u kraljevskom kućanstvu. Nekoliko je godina boravio u Engleskoj, a onda je 1950. otplovio u Argentinu, gdje je 1952, nakon duge bolesti, umro u svojoj sedamdeset i trećoj godini.

Dio svog burnog života Božidar je ovjekovječio perom i kistom. No i slike i spisi mu ostadoše nepoznati. Napisao je djelo za koje bi bilo šteta da ga prekrije tama zaborava – putopis u formi mornarskih pisama (rukopis Božidara Mažuranića nalazi se kod gospodina dipl. ek. Vladimira Šklopana, Zagreb, Nodilova 5). Darko je petnaest i po mjeseci, od 1. svibnja 1900. do 16. kolovoza 1901, plovio na austrougarskom ratnom brodu »Donau« i javljao se svojoj obitelji pismima. Dvadeset godina kasnije ta je pisma sredio i priredio za objavljivanje. Rukopis se doima kao svojevrsan pomorski dnevnik mladoga kadeta na brodu »Donau«.

Isplovivši iz Pule prolazi Sredozemljem, kroz Gibraltar izlazi na Atlantski ocean, presijecajući ga stiže do Brazila, prolazi Patagoniju i Ognjenu Zemlju, duže se zadržava u vodama Čilea, Argentine, Perua, Ecuadora, Paname, Nicaragua, Salvadora i Guatemale. Napustivši američko kopno, zaustavlja se još na Havajima, a onda preko Tihog oceana stiže do Japana. Boravci u azijskim lukama Hongkongu, Kantonu, Makau, Saigonu, Singapuru i na Javi, kraći su nego u američkima. »Donau« još pristaje na Sejšelima, a onda se kroz Suez i Mediteran vraća u domovinu.

U tim svojim pismima Darko detaljno, katkad vrlo plastično opisuje što vidi i proživljava na putu. Pokušava predočiti život i običaje ljudi, ili barem dočarati potpuniju sliku svakidašnjice: što rade ljudi koje susreće, u što vjeruju, čemu se vesele, što ih boli, smeta itd. Tako potanko prikazuje život siromašnih, sjaj i bogatstvo onih koji su uspjeli, vrevu na ulicama, u lukama, živ trgovački promet, majstorske radionice itd.

Živo portretira svoje drugove i pretpostavljene na brodu, te stanovnike krajeva u kojima se duže zadržao, ali i slučajne namjernike na putu. Svako poznanstvo, svaki pejzaž, svako zbivanje popraćeno je komentarima i razmišljanjima iz kojih se može saznati mnogo i o autorovoj naobrazbi, kulturi, političkim stavovima i uopće svjetonazoru. Susretnike kao, primjerice, jedan američki bračni par, Mažuranić rado portretira u obliku dijaloga.

»On je realista, za njega vrijedi samo matematika, račun vjerojatnosti. Ništa više. Florence pak naprotiv fantastička je priroda. Ona je praznovjerna i vjeruje da smo baš mi, Burgstaller i ja, koje su upoznali pod okriljem i u nazočnosti velikoga pjesnika Camoesa, donijeli njima sreću.

– Ja u to ne vjerujem – doda realist George ozbiljno – ali što ćete, to je njezin 'spleen'. Ona je bila uvjerena, ako još igrat nakon što ste vi otišli, da ću sve izgubiti što sam dotle dobio. George je zaista 'a jolly, good Fellow'. Dodao je naime još ovome svome mudrom razlaganju srdačnošću što me je dirnula:

– Znate, i mene je radovalo da dođem u Honkong dok ste vi još ovdje. Tako rijetko se u životu nalaze ljudi za koje čovjek osjeća da bi mu mogli biti iskreni prijatelji. A za vas smo i Florence i ja, nije li tako Florence, odmah imali taj osjećaj.

– Znate li što? – reče Florence sa ljupkim smiješkom i naivnim licem kao da se radi o najobičnijoj stvari na svijetu. Dodite k nama u Ameriku. U Frisco. Kod nas možete vi, inteligentan čovjek, koji znate toliko stranih jezika, da protekcijom Georgea stupite u koji veliki posao i da potpuno uspijete.

To je izrekla u onome tonu razmažene, lijepe Amerikanke koji ne trpi prigovora. Svaka pa i prolazna želja mora da bude realizirana. Okrene se prema svom suprugu:

– Nemam li ja pravo, George?

Realista i matematičar George zamisli se duboko prije nego li odgovori. Ali onda, najednom, kao da se nešto sjetio, digne glavu, pogleda me kroz svoje velike naočale tako srdačnim pogledom da mi prestane biti smiješan i da mi postane iskreno simpatičan.

– Florence ima pravo. Ako vam vaša marina dosadi dodite k nama. Ja vam garantiram da ću vam pribaviti za početak odgovarajuće mjesto. Njezina, a i njegova iskrenost bila je, bar u tom momentu, potpuno izvan sumnje. Ta je iskrena, velika simpatija prema meni u tom času bila izljev tuge kod rastanka kad ljudi, ne usuđujući se da si predoče realnost u njenoj pravoj slici, u onome: 'Nikad više', prave djetinjaste iluzije da bi može biti ipak mogli nekako obići ili pak prevariti sudbinu. Ona lijepa veselost – što mi ju je ulijevao taj čudni, ali simpatični američanski bračni par, ta lijepa, mlada, razmažena žena i taj barem prema njoj dobroćudini, malo smiješni muž – iznenada me ostavi.«

U pismima nailazimo i na impresivne slike gradova i predjela koje želi što zornije predočiti:

»26. ujutro ugledasmo prvi put obalu 'novoga svijeta'. Zaista, ovaj put u onom obliku kako si zamišljam da ju je ugledao onaj Kolumbov mornar, čije sam ime ja zaboravio, ali koji je sa punim imenom ušao u svjetsku povijest jer je baš slučajno onoga sata morao držati, sigurno protiv vlastite volje i apatično, stražu na visokom jarbolu, kad je obala po fizičkim zakonima optike i konfiguracije našeg geoida počela da se polako diže nad horizont. Bujna, tropska vegetacija pokriva tu obalu. Palme, mangrove, prašuma. A kad smo kod zalaza sunca zatvorili jedra i mašinom prosljedili put, sjajio je pred nama kroz tamnu noć svjetionik Bahije. Ulaz u luku ostat će mi dugo u uspomeni. Svjetionik, silhuete vitkih palma, djelomice u njegovom svjetlu, a djelomice u svjetlu što je dopiralo iz ulica, ocrtavale su se na tamnoplavom noćnom nebu. Grad što se diže u dvije etaže visoko nad more, električki rasvijetljen, pružao je u taj čas sliku nekog tajanstvenog, otmjenog velegrada. Ovako u noći, kad se ne vide detalji, obavijen u laku maglu i onaj teški, čudni tropski miris što ga do onda još nikad nisam osjetio, sa prostranom lukom u čijim mirnim vodama se održavao i grad i brodovi i sva svjetla i zvijezde, izgledao mi je veličanstven. U sedam sati p.m. bacismo sidro. Bili smo u 'novom svijetu'.

Darkov jezik i stil ne odlikuje se onim savršenstvom zbog kojega su tolike pohvale izrečene pisanju njegove sestre. Ritam i zvuk Darkove rečenice ne može se uspoređivati s Ivaninim, ali i brat katkad pokaže snagu izražavanja u slikama. Ovako opisuje fenomen fosforesciranja mora:

»Čitava pučina do horizonta plamti nekim tajanstvenim plamenom. Kao da bezbroj zvijezda, svaka u veličini mjeseca, baca na nju svoje svjetlo sa svih strana, a pučina to svjetlo reflektira. Ili kao da se iz njenih dubina neko fantastično, intenzivno svjetlo kroz duboki prozirni kristal njenih voda na površinu probija. Brod, sijekuci svjetlu pučinu, ostavlja iza sebe trag koji je još svjetliji nego ostala voda i koji se do horizonta kao neka briljantima posuta staza intenzivno sjaji. Pogled dopire u velike dubine. Vidi se onaj život u moru, što je inače nevidljiv, zasjrt koprenom neprozirne vode. Jata malih ribica, što valjda na sjever sele, prolaze kraj broda dosta plitko. Ima ih milijarde. Oko svake se iskri njen trag. Pojave se dupini. Svojom karakterističnom kretnjom rone i izronjavaju. Ali ta kretanja ne izgleda sada nespretna kao inače, kad dupini ostavljaju gledaocu utisak da su grbavi. U momentu kad zarone u prozirn, svijetlu vodu, njihovo se tijelo protegne, poprima formu torpeda. Brzinom torpeda, ostavljajući i u dubini dugi svijetli trag iza sebe, rone ispod broda, sa jednoga boka i izronjuju na suprotnoj strani. Navaljuju na male ribe, ali na nas ostavlja ta navala utisak kao da zaista ispod nas i nama za zabavu dupini imitiraju protiv nas lansirane torpede koji u posljednjem času, mjesto da udare lađu u bok, ispod nje prorone.«

U Darkovu pisanju naglašen je smisao za otkrivanje detalja i zanimljivih trenutaka, ali on nije samo puki registrator krajeva i ljudi, njegovo pisanje karakterizira snažna refleksivnost.

On promišlja o svakoj pojavi s kojom se susretete, o svakom čovjeku koga upozna, o svakom događaju u kojemu je sudionik. Vrlo su česte usporedbe dalekih kultura i civilizacija s evropskom. Mažuranić u nekim slučajevima otvoreno izražava svoj kulturni šok u susretu s njemu stranim civilizacijama. Stavovi su mu često eurocentrički. Govoreći o japanskoj umjetnosti tvrdi:

»Čini mi se upravo svetogrđe ozbiljno ju uspoređivati s evropskom umjetnošću. (...) isto bi tako bilo neozbiljno ikoje slikarsko djelo ikojega japanskoga slikara uporediti s Rafaelom, Michelangelom ili sa mnogo, mnogo manjima od njih... Najljepše japansko umjetničko remekdjelo može biti ukusno, ljupko, za nas originalno i neočekivano, točno izrađeno i egzotično, ali o genijalnosti, o pravoj, višoj ljepoti ne može biti ozbiljno ni govora... Samo snobizam i destruktivnost, kojoj je evropejska kultura trn u oku, može remek-djela klasične ili moderne evropejske umjetnosti tako bagatelizirati da ih uopće usporedi s japanskim skulpturama ili slikama.«
Ostaje tek zadivljen strpljivošću japanskih umjetnika u izradi minijaturnih djela. Slično govori i o kazališnoj umjetnosti, ali se tu barem djelomice ograđuje:

»Možda je dakle prepotentno od mene, čovjeka koji ne razumijem jezika, niti ne shvaćam radnje, da si arogiram kritizirati predstavu. Ja sam imao utisak da se tu radi više o nekom cirkusu nego li o kazalištu. Na bini su se odigravale neprestane borbe. Samuraji u historičkom odijelu, sa dva mača za pojasom borili su se međusobno pojedince ili grupama, žene, geiše prebacivale su svoje glasove iz alta u sopran i obratno. Sve se je majmunski cerilo, skakalo i gombalo po bini. Tu su bile izvedene i nekoje gimnastičke vježbe pojedinaca ili grupa, koje su bile dostojne Ronachera. Svakako je nemoguće, pa ljutili se na me japanofili koliko hoće, da bi na mene, pa da i nemam ni pojma o jeziku, kao što ga nisam imao o japanskom, predstava npr. koje drame Sofokla ili Shakespearea ili Molierea ili Gundulićeve Dubravke, da opet navedem po starosti vršnjake tog japanskog komada, koji svršava smrću, dakle tragično, igranih Evropejcima, učinila takav groteskni, smiješni – upravo porazni utisak kao ova. Naravno, ponavljam da sam se divio akrobatskoj vještini umjetnika.«

Mažuraniću u razmišljanju o drugim kulturama nedostaje snošljivosti, manjka mu onaj plemeniti napor da se shvate tuđa gledišta, osjećaj da se i drugi može nalaziti na pravom putu. Razumijevanje i prihvaćanje strane kulture i civilizacije i danas, kada su prožimanja i susreti raznih kultura mnogo češći i lakši, zahtijeva veliki napor uživljavanja. Prije gotovo čitavog stoljeća taj korak je bilo još teže i mukotrpnije učiniti. Mažuranić uglavnom sve što susreće na putu uspoređuje s onim što mu je poznato iz svoga (zapadnjačkog) nasljeđa. Takvo uspoređivanje obično rezultira nametanjem sistema vrijednosti zapadne civilizacije. Specifičnosti koje odlikuju daleke kulture i civilizacije brojne su i velike pa kod pripadnika drugog kulturnog kruga predstavljaju teškoću u njihovu razumijevanju. Ta je teškoća za Božidara Mažuranića bila još nepremostiva. Naime novi krajevi njemu se čine vrlo zanimljivima, ali se ne može osloboditi osjećaja evropske supriornosti koji ga obuzima u svijetu što mu je stran i nepoznat. Dolazi do izražaja nepopustljivost u zastupanju uvjerenja stečenih jednom za svagda.

Iz pisama je vidljivo kako Darko ne želi upoznavati svijet samo za sebe, iako ne pripada ni onim piscima koji se razmeću znanjem. Plastično predočava spontane spoznaje, osjetilna zapažanja, otkrića ljepote i neobičnosti, a dojmove uvijek nastoji racionalno objasniti. Neka će pisma čitatelje začuditi, neka možda i zgranuti, ali neka svakako i zadiviti. Poneka se doimlju vrlo zrelima i umnima, a poneka pak naivnima. Uzrok takvoj neujednačenosti možemo tražiti u Darkovoj dobi. Ta imao je tek dvadeset i jednu godinu. Sva iskustva stečena na putovanju djeluju i na formiranje Darkove ličnosti. Iz Darkova razmišljanja u posljednjem poglavlju vidljiva je promjena nastala u njegovoj duši. Zapada u fatalizam koji je u početnim poglavljima sasvim stran njegovoj prirodi.

»U drugim noćnim stražama htio sam da rekapituliram put i impresije, što sam ih sabrao za vrijeme toga dugoga lutanja svijetom. Htio sam da se saberem. Možda sam

nehotice i želio prepustiti se melankoliji što ju lijepe uspomene u nama bude. Tad sam tek opazio da se je za vrijeme ove duge vožnje moja duša promijenila. Postao sam fatalista. Nisam žalio za onim što je zauvijek iz moga života nestalo. Radoznao, kao da čitam zanimljivi roman, želio sam da se čim prije preokrene stranica da bih vidio što je na sljedećoj napisano. Jer da je roman života točno već napisan i da se ni jedno slovo u njemu ne može promijeniti, to mi je već dugo – od onda otkada sam u velikoj boli osjetio kako je neumoljiva sudbina – postalo jasno. Nije me dakle više ni vukla težnja udubiti se u prošlost, prelistati opet one listove koji su mi bili poznati, za koje sam znao kako su izpisani, već me je zanimala budućnost. Kao što u logički pisanome romanu čovjek može donekle bar da pogodi što će na sljedećoj stranici stajati, tako se u životu – upozna li se vlastiti karakter – može naslućivati bar za najbližu budućnost sudbine. I tako od stranice do stranice. Izim ako se usud ne poigra i sasvim neočekivano ne zatvori knjigu života ili je bez prelaza ne počne pisati u posve oprečnome pravcu. Svakako je moj pogled sada skrenut na budućnost. One stranice, što sam ih pročitao postale su za mene prošlost. Mila i lijepa prošlost izpisana je na nekojima od njih. Ali ja ne tonem u nju. Ne predočujem si ju tako jasno da bi mi se pričinjala aktuelnom, da bi u mojoj duši budila čežnju ili bol. Zanima me što će mi donijeti sutra. Na te stranice, što ih još nisam otvorio daleko sam više koncentriran nego li na one što sam ih ja već zaklopio. To jest ja? Ja nisam zaklopio ništa. Sudbina je učinila sve.«

U njemu se sjedinjuju poetska senzibilnost i znanstvena radoznalost, kontemplacija i akcija. Ocjenjujući ova pisma sa stajališta poetske sugestivnosti možemo primijetiti da originalnost zapažanja i izražavanja zapaženoga nije uvijek na istoj razini. Piscu ponekad nedostaje snage da neobična i zanimljiva opažanja izrazi jednako zanimljivim i osebnim jezičnim izrazom. No taj putopis zanimljiv je iz više razloga: Pisan je u obliku mornarskih pisama, vjerodostojan je dokument o određenim krajevima svijeta s razmeđe dvaju stoljeća, a sadrži u sebi i svu draž putovanja, opasnosti, velikih pothvata, tajanstvenih daljina i nepoznatih krajeva, koja se od Robinsona do danas nije iscrpila.

Zanimljivo je i to što je Darku jezične savjete davala sestra mu Ivana Brlić–Mažuranić koja je tridesetih godina, kada joj je brat dao rukopis na ocjenu, bila već odavno poznata i cijenjena spisateljica. U pismu što ga je poslala bratu iz Jesenica na Dolenskom 23. srpnja 1937. prokomentirala je tekst: »Meni je to bila jedna od najzanimljivijih lektira posljednjih godina – a držim da će tako suditi svaki u kome je ostao interes za 'život i svijet' budan – naime svaki koji još nije ovako il onako 'izhlapio'. U istom pismu sestra mu savjetuje da djelo svakako tiska. Međutim, politička situacija je uskoro odvela Darka vrlo daleko od domovine i tako su pisma do danas ostala neobjavljena.

SUMMARY

Dubravka Težak

THE SAILOR LETTERS OF BOŽIDAR MAŽURANIĆ

The article is about an unpublished and quite unknown work of Božidar Mažuranić, Ivan Mažuranić's grandson. There is a short biography and description of places which Božidar Mažuranić visited sailing as a cadet on an Austro–Hungarian ship from 1st May 1900 to 16th August 1901. Božidar Mažuranić kept a diary in a form of letters he was sending to his family. Some selected parts of the diary are used to show Božidar Mažuranić's experiences during his travels (meeting new people and places, unusual natural phenomena, the art of other cultures). The account of his travels is very interesting being written in the form of sailor's letters. It is an authentic document describing some parts of the world at the beginning of the century, containing many elements of adventurous literature. The author's sister, Ivana Brlić–Mažuranić, gave advice concerning language problems.